

A tanulói bukások és a szülők foglalkozásának összefüggése

A hátrányos helyzetű családok

Társadalmunkban minden ember a képzettség megszerzésével bizonyítja alkalmasságát valamely munkakör betöltésére. Aki nem tud képzettséget szerezni, kevésbé megbecsült munkakörbe kerül. Kovács Ferenc írja: „A képzettség közvetlen következménye a szülők osztályhelyzetének, így az osztályhelyzet átörökítésének egyik eszköze.” Az egyes foglalkozási rétegek – munkások és parasztok és azok gyermekei – hátrányba kerülnek az előnyösebb körülmények között élő társadalmi rétegekkel szemben. A kultúraltabb körülmények között élő gyerekek eredményesen teljesítik az iskola által támasztott követelményeket, esélyük nyílik a továbbtanulásra. A környezeti hatás az általános iskolában mutatható ki teljes egyértelműséggel. „Hátrányos társadalmi helyzetben azok a személyek, illetve családok vannak, akiknek: szükségletkielégítési lehetőségei, életkörülményei, s lehetséges életmódja a társadalom többségénél lényegesen rosszabb” – állapítja meg Huszár István.

A szülők foglalkozása központi tényező az iskolai bukások létrejöttében, ezért tisztázható, hogy milyen jellemzői vannak az egyes foglalkozási kategóriáknak. Az értelmiségiek, szellemi foglalkozásúak, felsőfokú iskolai végzettséggel rendelkeznek. Az egyéb szellemi dolgozók nem szereztek egyetemi vagy főiskolai végzettséget, de nem végeznek fizikai munkát, hanem középszintű szakemberek vagy irodai dolgozók. A szakmunkások, szakmunkásképztségüknek megfelelő munkakört látnak el. A betanított munkások hosszabb betanítási időt igénylő munkakörben dolgoznak – a legtöbb esetben gépmunkások –, de nem szereztek szakmunkás-bizonyítványt. Tánczos Gábor nagyon tömören így jellemzi a segédmunkásokat: „Azok a munkások, akik betanulást nem igénylő munkakörben dolgoznak, valamint kiegészítő jellegű alkalmazottak”. Mezőgazdasági fizikai foglalkozásúak, akik mezőgazdasági ágba tartozó szövetkezeteknél, vállalatoknál kaptak munkát, vagy egyéni gazdaságokban dolgoznak.

A szülői ház negatív hatásai

A gyerekek tanulása akkor lesz eredményes, ha a szülők ügyelnek a „hézagmentes tudás” elsajátítására. Ha a preventív és a folyamatos családi és iskolai törődés ellenére mégis lemarad a tanuló a tanulásban, gyors és konkrét vizsgálódásra van szükség, hogy a kudarc sajátos okai és körülményei – pedagógiai, pszichológiai, didaktikai indítékú rendszabályokkal – felszámolhatóak legyenek. A hiányosságok nem küszöbölhetők ki, ha a szülői házat a szellemi-erkölcsi igénytelenség jellemzi, a család egzisztenciálisan labilis, ha a szülők tudatlanok, brutálisak, alkoholisták, s pedagógiai eljárásaik kulturálatlanok.

A szülői ház helytelen pedagógiai eljárásait a két szélsőség jellemzi. A túl szigorú és az elhanyagoló típus keretei között zajlik le. A szigor kizárja az érzelmi melegséget; a durvaság félelmet, dacot és ellenállást vált ki. Az elhanyagoló nevelés következmé-

nyei: értelmi és érzelmi impulzusok hiánya, közömbösség, szeretet- és foglalkozáshiány, elhagyatottság és talajtalanság érzése, félelem és szomorúság, a „minden mindegy” gátlástalanság.

A gyerek a nem kívánt helyzetben bekapcsolja a védekezési mechanizmusát: feladja az iskolai célokat, menekül a tanulási helyzetekből, fellép nála az iskolaundor, érdeklődése az iskoláról elterelődik. Kialakul a tanulmányi kudarc, mely meggátolja a tanuló eredményes tanulását, értelmi; érzelmi és jellembeli fejlődését. Ilyen körülmények között következik be a „tanulmányi deficit”. A bukás ténye a diák életében annyit jelent, hogy az oktatási és nevelési követelményeknek nem felel meg. Osztálya fejlettségi szintjét, a tudás terén támasztott követelményeket nem éri el. A kitűzött céloktól annyira elmarad, hogy a jelen és a következő osztály feladatainak elérése veszélyben forog, s egyszer – esetleg többször is – meg kell ismételnie ugyanazt az osztályt.

Az iskola és a család együttműködésének problémái

A gyermek tanuláshoz való viszonyát a család döntő módon befolyásolja. A hatást kiváltó tényezők a következők: a szülők társadalmi helyzete és társadalomhoz való viszonya (politikai állásfoglalás, munkához való viszony), a család anyagi helyzete (jövedelem, lakáshelyzet), a kulturális helyzet (iskolai végzettség, önképzés, családi könyvtár), a családtagok kapcsolatrendszere, az apa és az anya pedagógiai nézetei és gyakorlata (pedagógiai ismeretek, érdeklődés, módszerek), a gyerekek tanulási tevékenységeinek befolyásolása (segítségnyújtás, tanulási hely, ellenőrzés) a szülők viszonya a munkához, a tanulók családban végzett tevékenysége.

Az iskola és a szülői ház kapcsolatának alaptételét F. Várkonyi Zsuzsa így fogalmazza meg: „A szülőt legfeljebb megnyerni lehet bizonyos dolgokra, kényszeríteni sohasem.” A szülők gyakran csak bukott gyerekeiket okolják a lemaradásért, vagy a pedagógusban látják a hibák eredőit. A bukás az eredménytelen oktató-nevelő munka egyik lényeges jellemzője. Ilyen esetekben stíluszavar van az iskolai és a családi nevelés között, s diszfunkcionálisak az iskola által támasztott követelmények. A bukott tanulók szüleinek nevelési tevékenységére kevésbé építhetnek a pedagógusok. A családi nevelés sokszor nem biztosítja a gyerekek szükségleteinek folyamatos kielégítését, a pozitív és szilárd értékrendszert, a stabil követelményeket, az alapvető kommunikációs készségeket. Tény, hogy a szülők nem tudnak mindenben segíteni, de az megkövetelhető tőlük, hogy az iskolával közösen az egységes álláspontig jussanak el. G. Korenchy Erzsébet szerint ez azt jelenti, hogy ne legyenek túl szigorúak, ne fenyegetsenek, verjék gyerekeiket, ha gyenge minősítést visznek haza, de „követeljenek tőlük szorgalmat, jó eredményt, iskolai és otthoni rendes viselkedést, de csak úgy, és annyit, amennyit a gyerek el is tud érnéi.”

A vizsgálat megszervezése

Populációnk Somogy megye összes alsó tagozatos és ötödik osztályos tanulóját foglalja magába. Kutatásunk részét képezi annak a regionális kutatásnak, mely Somogy megyében a tankötelezettség helyzetének és minél eredményesebb végrehajtásának kérdéseivel foglalkozik. Reprezentatív mintavétel keretében a kutatás vezetői 11 általános iskolát választottak ki. Az ezekben az általános iskolákban található tanulmányi kudarcot vallott gyerekek tartoznak mintánkba, ők reprezentálják az alsó tagozatos és ötödikes tanulókat a megyében.

A kutatás célja: derítse fel a szülők foglalkozásának bukást befolyásoló hatásait.

Hipotézisek:

– Úgy véljük, hogy az értelmiségiek, a szellemi dolgozók, a szakmunkások olyan műveltséggel, tanulási rutinnal és ismeretekkel rendelkeznek, melyek lehetővé teszik, hogy szellemileg ép gyermekeiket legalább a minimális iskolai követelményekre felkészítsék. Mivel a háztartásbeli anyák és a nyugdíjas szülők sok idővel rendelkeznek – a tanulásra fordított optimális időmennyiség viszont feltétele az eredményes tanulásnak – így a felügyeletük alatt álló tanulók csak kis százalékban buknak meg.

– Alapvető feltevésünk, hogy a legmagasabb arányú bukás a segédmunkások és a mezőgazdasági fizikai dolgozók gyerekei közül kerülnek ki. A műveltség alacsony fokán állnak, így „újratermelik” családjukban a tanulás lebecsülését és eredménytelenségét.

Egyik kutatási módszerünk a kérdőív volt: az osztályfőnököktől, napközis nevelőktől, bukott tanulók szüleitől 48 zárt, és 2 nyitott kérdésre kértünk választ. Néhány kérdés alaposabb tisztázására és ellenőrzésére esetenként az explorációt és a megfigyelés módszerét is igénybe vettük.

Észrevételeink, elemzéseink, következtetéseink, általánosításaink Somogy megye 6–11 éves korú, bukott általános iskolás tanulóira érvényesek.

A szülők foglalkozásának bukást befolyásoló hatása

Az osztály megnevezése A szülők foglalkozása		1-4. osztályos tanulók %/o-a	5. osztályos tanulók létszám %/o-a
Értelmiségi		–	–
Egyéb szellemi foglalkozású		3	–
Szakmunkás	A z a p a	14	8
Betanított munkás		6	–
Segédmunkás		34	52
Mezőgazd. fizikai dolg.		20	20
Az anya egyedül neveli gyermekét		6	8
Nyugdíjas		3	4
Állami gondozott		14	8
Értelmiségi		A z a n y a	–
Egyéb szellemi foglalkozású	–		4
Szakmunkás	A z a n y a	3	–
Betanított munkás		8	16
Segédmunkás		26	8
Mezőgazd. fizikai dolg.		3	–
Nyugdíjas		3	4
Háztartásbeli		43	60
Állami gondozott		14	8

A vizsgálat kimutatta, hogy az értelmiségi apák és anyák gyerekei sem az 1-4. osztályban, sem az 5-es tanulócsoportokban nem buktak. Ez a tény azt bizonyítja, hogy a tanulás terén gyermekeik kedvező helyzetben vannak, az értelmiségi foglalkozásúak törődnek gyermekeik tanulmányi előmenetelével. Számukra értéke van a tudásnak, s segítséget is tudnak adni a felkészüléshez. Ha a családban az egyik szülő értel-

miségi, a gyerek tanulás terén előnyre tesz szert, mert van kitől megtanulnia a tudás szerzetét, értékének megbecsülését s a tudáshoz vezető megfelelő tanulási technikát.

Az egyéb szellemi foglalkozásuk esetében mindkét házastársnál – az alsó tagozatos és a felső tagozatos osztályokban egyaránt – alacsony arányban vagy egyáltalán nem fordult elő bukás. E társadalmi réteg középfokú oktatásban részesült, s igénye van a tanulásra. Középszintű végzettség birtokában a gyerekek tanulásának irányításához is értenek, számukra útmutatást tudnak adni.

A munkásság három rétegéből meglepő adatok kerültek felszínre. A szakmunkás foglalkozású apák gyermekei mind az 1–4. osztályban, mind az 5. osztályban viszonylag magas százalékarányban buktak. Ennek – feltehetően – az lehet az oka, hogy a jó szakmával rendelkezők sokféle lehetőséget kaptak jövedelmük kiegészítésére, mely azonban elvonja őket a családi együttéléktől. Ha ez így van, akkor egyrészt jelentős többletjövedelemhez jut a család – az életszínvonalat sikerül megőrizni –, a másrészt viszont – az idő- és foglalkozáshiány miatt – a tanulók iskolai munkájában „deficittek” keletkeznek. Ezt az állításunkat látszik alátámasztani a szakmunkás-képesítésű anyák pozitív hatása, akiknek gyermekeik egyáltalán nem vagy csupán néhány százalékban buknak meg. Nem igazolódott be tehát teljes mértékben az a hipotézisünk, hogy a szakmunkás-képesítésig bezárólag a szülők – iskolai végzettségüknél fogva – eredményesebben tudnak foglalkozni gyermekeikkel, mint a műveltség alacsonyabb fokán álló rétegek. Bebizonyosodott viszont, hogy a szakmunkás apák kevés eredménnyel foglalkoznak gyengén tanuló gyermekeikkel.

A betanított munkásokra vonatkozó előzetes megállapításaink az anyák foglalkozását tekintve beváltak, hiszen viszonylag magas arányú – az 5. osztályban csökkenő – százaléku volt a bukásarány. Az apa esetében az 1–4. osztályban mérsékelt a bukásarány, az 5. osztályban nem fordult elő bukás. A segédmunkás apák gyerekeit – az előzetes feltételezéseknek megfelelően – alsó tagozatban egyharmadánál kissé nagyobb arányban, 5. osztályban több mint fele részben buktatták meg az iskolák pedagógusai. Egyértelműen kimutathatóvá vált, hogy az alsó tagozatban még némi segítséget tudnak adni gyermekeiknek a segédmunkások, de felső tagozatban a segítség egyre nehezebbé válik számukra. Ezt igazolja az a tény, hogy 5. osztályban 18%-kal többen buknak, mint az 1–4. osztályban. Igaz, az anyák a segédmunkások kedvezőtlen helyzetét javítják, hiszen esetükben a tanulók csupán negyedrésze nem teljesíti tanulmányi kötelezettségét. Exploráció keretében utána néztünk a javulásnak, mely a segédmunkások gyermekeinek bukásarányában 5. osztályban bekövetkezik. A 18%-os előnyös változás legfőbb oka, hogy a házastárs jelentős esetben szellemi foglalkozású (s ez előnyösen alakítja az arányokat). Egy másik lényeges ok, hogy a segédmunkás anyja, ha nem tud is konkrétan segíteni, többet törődik gyermekével, mint a hasonló foglalkozású apák.

A mezőgazdasági fizikai dolgozó apák 1–4. és 5. osztályos gyermekeinek együtöde nem tudja eredményesen végezni tanulmányi munkáját. Ez érthető is, hiszen az apák napi elfoglaltsága a leghosszabb ideig tart, s arra az időszakra is kiterjed, amikor a gyerekek tanulnak. Információink szerint a tradíciók is közre játszanak abban, hogy az apa kevésbé kapcsolódik be a gyerekek tanulásának szervezésébe és befolyásolásába. Régi idők óta a paraszti családokban az anya feladata volt a nevelés, s ma is a legtöbb helyen ez a gyakorlat alakult ki. Hipotézisünk tehát helyesnek bizonyult, s ez abban is megnyilvánul, hogy a mezőgazdaságban dolgozó anyák nevelési hatására a gyerekek alacsonyabb százalékban buknak meg az alsó tagozatban, a felső tagozat vizsgált osztályában pedig mindenki megfelelt a minimális követelményeknek.

Feltevésünknek megfelelően alakult a nyugdíjas szülők gyermekeinek bukásaránya, az anya és az apa esetében egyaránt viszonylagosan kevés számú bukás fordult elő. Az arányszám nő a gyermeküket egyedül nevelő anyák helyzetében, s feltevésünkkel

ellentétben a háztartásbeli nők által nevelt alsó tagozatosok bukási aránya nagyon magas. Az otthon dolgozó anyákat faluhelyen a háztáji gazdaság túlzottan leköti, városban sem foglalkoznak intenzíven a bukásra állókkal a háztartásbeli anyák. Az állami gondozottak közül jelentős arányban buknak meg a gyerekek, mivel a legfontosabb, a nyugodt családi háttér hiányzik náluk.

Az 1-4. osztályban a bukott tanulók testvércinek átlaga három, az ötödik osztályban pedig négy volt. Megállapítható, hogy a nagyobb családokban fordult elő első-sorban a bukás. A tanulmányi követelményeket nem teljesítő bukott tanulók között az 1-4. osztályban 56⁰%, az 5. osztályban 67⁰% cigány szülő gyermeke. A két százalékadat összevetéséből kiderül, hogy a felső tagozat 5. osztályában a tananyaggal még több cigánygyerek nem tud megbirkózni, mint az alsó tagozatban.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Kovács Ferenc: Közeledési tendenciák a szocialista társadalomszervezet fejlődésében. Társadalomszervezet és rétegződés. Kossuth Könyvkiadó, Bp., 1982. (Szerkesztette: Halay Tibor és Kolosi Tamás), 34. l.
2. Horváth Márton: Közoktatáspolitikai és általános iskola. Akadémiai Kiadó, Bp., 1978., 36. l.
3. Huszár István: A hátrányos helyzetűek Magyarországon. Társadalomszervezet és rétegződés. Kossuth Könyvkiadó, Bp., 1982., 125. l.
4. Tanczos Gábor: Az iskola közvetlen környezete. Pedagógiai Kézikönyv, Tankönyvkiadó, Bp., 1980. (Szerkesztette: Báthory Zoltán és Gyaraky F. Frigyes), 41-42. l.
5. Dr. Hans Löve: Az iskolai kudarcokról. Tankönyvkiadó, Bp., 1974. 23. l.
6. Kósáné dr. Ormai Vera: A fejlesztő foglalkozások (korrepetálások) pszichológiai alapjai. Korrepetálás - Személyiségfejlesztés. Tankönyvkiadó, Bp., 1977. (Szerkesztő: Pirisi Jánosné, 41-42. l.
7. Kulcsár Tibor: Az iskolai teljesítmény pszichológiai tényezői. Tankönyvkiadó, Bp., 1982. 103. l.
8. Dr. Hans Löve: Az iskolai kudarcok problémái. Tankönyvkiadó, Bp., 1974., 65. l.
9. Dr. Komlósi Sándor: A munkára nevelés a családban. Tankönyvkiadó, Bp., 1974., 40-41. l.
10. F. Várkonyi Zsuzsa: Félelmek, haragok, remények = Köznevelés 1983/11. sz. 25. l.
11. Angelusz Erzsébet: Észrevételek a neveléstudomány elméletképzési munkájáról = Magyar Pedagógia 1982/4. sz. 345. l.
12. G. Korenchy Erzsébet: A gyerekek ne féljenek soha! = Köznevelés 1982/12. sz. 9. l.

TAKÁCS GÁBOR
Budapest

Néhány gondolat a tanulás tanulásáról, avagy tudnak-e tanítványaink tanulni?

„Könnyebb halat adni az éhezőknek, mint halászni megtanítani őket. De bölcsőbb-e?”

A tanulás fogalmát tágran értelmezve, e tevékenység minden ember sajátja a bölcsőtől a sírig. A munka tette és teszi az embert emberré. Nincs olyan munka, amelyet tanulás nélkül bárki is eredményesen el tudna végezni. Természetesen megengedve, hogy bizonyos munkák elvégzéséhez szükséges ismeretek, tapasztalatok megszerzésének (bár ez is tanulás) még csak nevet sem adjunk, illetve aki a tapasztalatokat szerzi, ne tekintse tanulásnak.